

INTEGRATSIOONI MEEDIAMONITOORING

2001. a uurimistulemuste kokkuvõte

Ragne Kõuts,
TÜ sotsioloogia magistrant,
uurimuse koordinaator

Integratsiooni meediamonitooring on kolm aastat järjest pidevalt ja süsteemselt hinnanud integratsiooniprotsesse eesti- ja venekeelses ajakirjanduses. 2001. aastal teostati esmakordselt Eesti meedia täismonitooring, lisaks eesti- ja venekeelsetele ajalehtedele analüüsiti ka venekeelseid telesaateid nii avalik-õiguslikul kui erakanalil, ja venekeelset avalik-õiguslikku raadiokanalit *Raadio 4*. Uurimistulemused annavad seega täieliku pildi Eesti meedias toimuvast integratsiooni ja rahvussuhete teemadega seoses.

Uurimuse eesmärgiks on olnud vaadata, kuid võrd nähtavad on integratsiooni ja rahvussuhteid puudutavad küsimused meedias, ning teiselt poolt on lähtutud eeldusest, et nendel teemadel diskuteerides meedia samas teostab integratsiooni. Kuna inimesed isiklikult ei osale enamikus meedias käsitlemist leidvatest sündmustest, loob pildi nendest meedia, mõjutades nii auditooriumi hoiakuid sündmuse ja kogu temaatika suhtes.

2001. aasta, eelkõige selle teine pool, oli integratsiooni seisukohalt pingeline. Laialdast diskussiooni nii eesti- kui venekeelses meediaruumis tekitasid Paldiski konflikt ja Lasnamäe noorte vastasseisud, samuti keelenõuete tühistamine saadikutele ning sellega seostatud OSCE missiooni lahkumine Eestist, ning vastuolud Tallinna integratsiooni- ja turvalisuse ameti ümber. Erinevates meediakanalites käsitleti neid sündmusi erineva intensiivsusega, kuid käsitlustes ilmnes ka teatavaid ühisjooni. Eesti arengule võimalikku mõju omav sündmus – Venemaa kaasmaalaste kongress pälvis loodetus vähem tähelepanu, sündmuse üle diskuteeriti elavamalt *Raadio 4* eetris.

Integratsiooni meediamonitooringu 2001. a aruandes¹ on uurimistulemused ja järeldused esitatud eraldi meediakanalite kaupa: eesti- ja venekeelsete ajalehtede ja ajakirjade erinevused ja sarnasused teema käsitlemisel; Eesti telekanalite venekeelsete saadete diskursused; integratsiooni käsitlus kanali *Raadio 4* eetris. Pilootuurimusena võrreldi Paldiski juhtumi ja “Razvjaži!” reklaamikampaania kajastamist trükimeedia kõrval ka internetiportalide kommentaarides, et saada aimu erinevustest ajalehtede poolt esitatu ja interneti kasutajate arvamuste vahel.

Eesti- ja venekeelne trükimeedia – dialoogivalmidus

Riikliku programmi *Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007* vastuvõtmisest alates on integratsiooni teema olnud pressis kajastatavate teemade esikümnes. Viimasel kahel aastal on

¹ Vt *Integratsiooniprotsesside kajastumine Eesti meedias aastal 2001*. Projekti ‘Integratsiooni Meediamonitooring’ aruanne. Integratsiooni Sihtasutuse koduleheküljel <http://www.meis.ee>

sellel teemal ilmuvate artiklite arv küll üleriigilistes väljaannetes vähenenud², kuid selle alusel ei saa väita, et temaatika oleks kaotanud oma aktuaalsuse.

2001. a integratsiooni meediamonitoring näitas, et integratsiooniteemade käsitlemise raskuskese on nihkunud mujale, üleriiklike päevalehtede veergudel aset leidvast põhimõttelist laadi arutelust kohalikule tasandile. Tänu erinevatele integratsiooniprojektidele, nagu keelelaagrid, vene laste keeleõpe eesti taludes ja peredes, Ida-Viru ametnike riigikeelepraktika Eesti teistes ametkondades jms, on mitmed integratsiooniprotsessiga seotud teemad ja sündmused jõudnud näiteks Hiiumaa, Põlva- ja Võrumaa, Järva-, Viljandi- ja Valgamaa jt kohalikesse lehtedesse.

Integratsiooni temaatikas on ajakirjanduse tähelepanu fookus endiselt keele- ja haridusküsimustel ning samuti poliitikal ja seadusandlusel, kuid protsessi sotsiaal-majanduslikele ja õiguslikele-poliitilistele aspektidele pööratakse suhteliselt vähem tähelepanu. Seda võrdselt nii eesti- kui venekeelses trükimeedias, kus mõlemas esitatakse sarnaseid seisukohti ning enamjaolt antakse käsitletavatele küsimustele ka üsna sarnaseid hinnanguid.

Integratsiooni puudutavate sündmuste kohalt erineb 2001. aasta eesti- ja venekeelses meediapildis üsna oluliselt – kui venekeelse pressis vaatenurgast paistis möödunud aasta silma pigem positiivseid assotsiatsioone loovate sündmustega, siis eestikeelse pressis sündmustekajastus andis protsessi seisust märksa kriitilisema või negatiivsema pildi. Erinevus tulenebki ilmselt asjaolust, et eesti- ja venekeelses pressis võimendusi erinevad sündmused erineval moel.

Kokkuvõttena võib öelda, et eesti- ja venekeelse ajakirjanduse dialoogivalmidus on kasvanud. Erikeelsed ajakirjandusruumid on muutunud avatumaks sellelt seisukohalt, mil määral pääseb mõjule “teise” arvamus. Ühelt poolt jõuab info lugejani valdavalt oma keele-ruumist pärit autorite vahendusel, teiselt poolt on aga arvamusallikate ja intervjuueeritavatena erinevad rahvusgrupid märksa arvukamalt esindatud. Seetõttu ei saa avalikku arvamustevahetust ühe meediaruumi sees pidada enam rahvuslikult ühe-, vaid kahepoolseks.

Venekeelsetes telesaadetes näeb “palju toredaid inimesi”

Juba 1999. aasta integratsiooni meediamonitoringu raames läbi viidud Eesti telekanalite venekeelsete saadete pilootuurimus osutas asjaolule, et televisiooni lemmikangelasena esineb üks “paljudest toredatest inimestest” ehk muukeelse elanikkonnaga kokkupuutepunkte omav eestlane või mitte-eestlane.

Venekeelsete telesaadete analüüsi eesmärgiks oli näidata, kuhu suunda on neis integratsiooni kajastamisel liigutud, missugusena paistavad integratsiooniprotsessid saadetes osalejate silmade läbi. Sellele vastuse leidmiseks analüüsiti 2001. aasta teisel poolel kanalitel ETV ja Kanal 2 eetrisse läinud venekeelseid saateid.

Ülejäänud meediakanalitest eristab televisiooni nii verbaalse kui ka visuaalse materjali koostoime. Kuna telesaadete pildilist tasandit uuriti 1999. aasta integratsiooni meediamonitoringu raames, pandi 2001. a rõhk ennekõike nende tekstilisele (ehk sisulisele) tasandile. Põhjalikumalt visuaalse materjali analüüsi teostamata oli analüüsitud saadetes märgata eri rahvusest indiviidide diskussiooni soodustamise püüet, kus eesti- ja venekeelne studioauditooriumi viidi kokku huvipakkuvatel teemadel arutlema. Selliste mõttevahetuste juures oli levinud võtteks ka ühtsustunde loomine diskussantide hulgas ühise vastase, näiteks ametniku või poliitiku, leidmise kaudu.

² Andres Kõnno, 31.01.02 ‘Integratsiooni tähtsus püsitemana’, ettekanne ‘Integratsiooni meediamonitoring 2001’ tulemuste esitlusel.

Telesaadete puhul on kanali spetsiifikast tulenevalt tegemist elava diskussiooniga ning üheks huvipakkuvaks küsimuseks integratsioonitemaatika seisukohalt oli see, missugused seisukohad jäävad aruteludes domineerima.

Venekeelsete telesaadete analüüsil jälgiti nelja erinevat aspekti:

- integratsiooniga seotud sündmused ja projektid, mille kaudu luuakse pilt realselt toimuvast integratsiooniprotsessist;
- integratsiooni mõiste, millise tähtsuse ja tähenduse annab integratsioonile elektrooniline meedia;
- integratsiooniprobleemid, missugune on protsesside tegelik seis elektroonilise meedia kaudu vaadatuna;
- integratsioonimudelid, millised üldised trendid tulevad elektroonilises meedias esile.

2001.aastal heideti pressile korduvalt ette, et viimane tähtsustab probleeme mõnes kohas üle, näiteks Lasnamäe noorte vastasseisudele anti rahvusliku vaenu silt. Venekeelsetes telesaadetes üritati sellist dramatiseerimist ja emotsioonidega liialdamist vältida ning rahvussuhete problemaatika nihutati emotsioonide juurest ratsionaalsele tasandile. Näiteks kujutati sallimatust kunstlikult tekitatud probleemina.

Telesaadetes eristusid kaks integratsiooni käsitlust, s.t. protsessil nähti olevat kaks tahku – integratsioon kulgeb institutsionaalsel tasandil erinevalt kui inimeste omavaheliste suhete tasandil. Kui institutsionaalsel tasandil kulgeva integratsiooniga seostati peamiselt negatiivseid sõnumeid, siis täiesti positiivses valguses esitati seda tavaliste inimeste läheneemisprotsessina.

Eriti hoogsa tempoga nähti integratsiooni toimuvat keelelis-kommunikatiivses (sh kultuur, haridus) sfääris. Keeleoskuse küsimust seostati indiviidi isikliku valikuga ning seda võrdsustati väga harva mitte-eestlaste õiguste piiramisega. Esitati diskursust, mille järgi väljendab riigikeele oskus lojaalsust eestlaste ja mitte-eestlaste vahelistes suhetes, teiselt poolt saab selle puudumise kaudu väljendada protesti riigi vastu.

Keeleküsimusest erinevalt jäeti kodakondsusküsimused vaid institutsionaalsele tasandile ning kodanikutruudust ja kodaniku teadlikkust seostati ennekõike aktiivse tegutsemisega riikliku arengu mõjutamisel ja suunamisel.

Sarnaselt pressiga nähti integratsiooni kulgemist õiguslik-poliitilises ja sotsiaal-majanduslikus sfääris aeglasemana. Riigi ülesannete hulka määrati toimuva integratsiooni toetamine, üksikisikule aga jäeti integratsiooni elluviija roll, seda nii multikultuurilisuse toetamise, vastastikuse huvitatuse suurendamise kui ka suhete arendamise kaudu Venemaaga.

Üldistades võib öelda, et integratsiooni tõlgenduste rohkusele vaatamata on see kujunenud horisontaalteljel “eestlane – mitte-eestlane” millekski, mille poole püüelda. Riigi poolt pakutavat visiooni integratsioonist aga tauniti.

Raadio 4 ajakirjanikud seisukohta ei võta

Integratsioonist rääkides esineb elektrooniline meedia kahes rollis: ühelt poolt elektrooniline kanal kui integratsiooni agent, mis erinevat infot edastades ja kõnelejaid valides kujundab protsessi üldisemalt, teisalt aga kui avalik foorum, kus toimub avalik arutelu rahvusküsimustega seonduva üle. Integratsiooni meediamonitooringus keskenduti raadio viimasele rollile ning jälgiti, kuidas kajastas venekeelne avalik-õiguslikus kanal *Raadio 4* 2001. aastal integratsiooniga seonduvaid sündmusi ja probleeme ning millised hinnangud toimuvatele protsessidele anti.

Elektronilise kommunikatsioonikanali spetsiifikast tulenevalt võib eeldada, et raadios, nagu ka televisioonis, esineb märksa rohkem diskussiooni, st teatud küsimustes esitatakse enam vastandlikke seisukohti. Küsida võib aga, millist rolli täidavad raadios töötavad ajakirjanikud, kas nad esitavad kanali vahendusel oma hinnanguid ja arvamusi, nagu seda tehakse venekeelses trükimeedias, või jäävad nad erapooletuteks info vahendajateks.

Raadiosaateid analüüsid ilmnas, et venekeelse avalik-õigusliku kanali *Raadio 4* diskussiooniteemade ring oli väga kitsalt piiratud mõningate olulisemate integratsiooni ja rahvussuhetega seonduvate sündmustega. 2001.a pälvivid tähelepanu 1) Paldiski juhtum (juuni) ja kokkupõrked Lasnamäe noorukite vahel (oktoober); 2) Moskvas toimunud Venemaa kaasmaalaste kongress (oktoober), mille ajendiks sai Venemaa poliitika elavnemine postkommunistlike riikide suhtes; 3) saadikukandidaatidele kehtinud eesti keele nõuete kaotamine ning OSCE tegevuse katkestamine Eestis (november-detsember).

Kõigi nende sündmuste kohta pakuti venekeelsele auditooriumile eelarvamustevaba ja tasakaalustatud infot ning raadioajakirjanikud ise hoidusid käsitletavatele teemadele ja sündmustele hinnangute andmisest. Ilmselt võib siit leida seletuse asjaolule, miks on *Raadio 4* Eestis üks väheseid meediakanaleid, mille jälgimise vastu venekeelne auditoorium huvi tunneb.

Kuna raadio reguleerimisfunktsioon on muutunud minimaalseks, tekib siit ka üks oht. Raadio on võtnud endale omaniku ja auditooriumi huvidest, ning osalt ka demokraatlikes ühiskondades prevaleerivast nägemusest meedia "objektiivsusest" lähtuvalt mittesekkuva kõrvalseisja rolli. *Raadio 4* saadete analüüs näitas, et integratsioonist ja rahvussuhetest rääkides puudus edastatava teabe nii kommenteerimine kui analüüsimine. Sellest tulenevalt võib tekkida olukord, et auditooriumi osa, kes pole võimeline iseseisvalt analüüsima ega järeldusi tegema, hakkab info olemasolust hoolimata tunnetama infopuudust. Auditooriumi aktiveerimise seisukohalt oleks mõttekas anda integratsiooni ja rahvussuhetega seonduvatest küsimustest analüütilisem ülevaade.

Kokkuvõte: kas Eesti meedias on üks või kaks avalikku sfääri?

Siiani on sotsiaalteadlaste seas räägitud kahe avaliku sfääri olemasolust Eesti ühiskonnas – eestikeelse meedia poolt loodud avalik sfäär, millele vastandus venekeelse meedia, eelkõige erakätes olevate ajalehtede-ajakirjade poolt loodud diskussiooniruum, mis oli sageli Eesti riigis toimuva suhtes ülikriitiline ja konstruktiivset dialoogi vältiv. 2001.a integratsiooni meediamonitoringu üheks ülesandeks oli analüüsida, kas selliselt saab ka täna Eesti meediamaaastikku iseloomustada.

Integratsioon kui positiivne viis eesti- ja venekeelse elanikkonna vahelise ühisosa tekitamiseks leidis laialdast reflekteerimist mitte ainult arvestatava venekeelse elanikkonnaga piirkondade väljaannetes, vaid seda teadvustati ka Lõuna- ja Lääne-Eestis, regionaalsete lehtede tasandil. Meediamonitoring näitas, et integratsioon on muutunud ühiskondliku arengu aktsepteeritud eesmärgiks ning ajapikku hakkab muutuma ka suhtumine mitte-eestlastesse, kellest saab eesti meedia diskursustes oluline subjekt.

Integratsiooni nähakse individuaalse valikuvõimalusena, mille toimumiseks peavad tegema jõupingutusi nii eestlased kui mitte-eestlased. Integratsioonipoliitikat hinnatakse aga kõrgis meediakanalites kriitiliselt. Selle taga võib näha avalikkuse üldisemat võõrandumist ja usaldamatust poliitikasfääri vastu – kritiseeritakse igasugust poliitilist tegevust vaid selle tõttu, et seda nimetatakse poliitikaks. Taolise võõrandumise süvendamisega tegeleb muuhulgas ka meedia, näiteks ei käsitlenud eesti- ega venekeelne ajakirjandus hoolimata asjaolust, et Eesti kodanikest moodustavad mitte-eestlased ühe viiendiku, venekeelset elanikkonda potentsiaalse valijaskonnana.

Eesti meediast saadava pildi järgi tegutsevad ühiskonnas kaks suurt rühma: eestlased ja mitte-eestlased. Viimaste alla paigutatakse vähimagi kõhkluseta kõik vene keelt kõnelevad inimesed, jättes mulje, et Eestis teisi vähemusi pole. Üllatavalt jäid ka kultuuritegevusega seoses erinevad vähemusrahvused meedias küllaltki nähtamatuks. Kuigi rõhutati venekeelse kogukonna heterogeensust, nähti seda eelkõige jaotusena Eesti kodanikeks, mittekodanikeks ja Venemaa kodanikeks või mitte-eestlastest noorteks ja vanadeks, kellel kõigil arvati olevat Eesti ühiskonnas toimetulekul erinevad mured ja probleemid.

Erinevates meediakanalites varieerusid mõnevõrra teemade ja sündmuste kajastamine ning integratsiooni erinevatele aspektidele antavad hinnangud. Näiteks Venemaal toimunud kaasmaalaste kongress leidis ainukesena objektiivset analüüsimist raadios, kuigi ka eestlastest auditooriumile oleks oluline selle ürituse sõnumit tähele panna. Lasnamäe noorte vahelisi vastasseise nähti eestikeelses trükimeedias äärmuslikult ühiskonnas valitseva rahvusliku vaenu väljundina, venekeelne trükimeedia omakorda ei teinud kriitikat seal, kus see oleks olnud vajalik.

Meedia integratsioonikäsitus jäi keele- ja poliitikakeskseks, integratsiooni sotsiaal-majanduslik dimensioon pälvis endiselt vähe tähelepanu, kuigi just sellest sageli probleemid alguse saavad. Paljude tööhõive ja sotsiaalse turvalisusega seotud küsimuste lahendamine lihtsustaks tunduvalt ühiskonna ühtlustumisprotsessi. Kolmest kanalist käsitleti integratsiooni sotsiaal-majanduslikku külge kõige sagedamini venekeelsetes telesaadetes.

Kriitilistest märkustest hoolimata, võib 2001.a integratsiooni meediamonitoringu olulisema järeldusena välja tuua positiivse tendentsi Eesti meediamaastikul – ajapikku hakkab seni eraldiseisnud eesti- ja venekeelse avaliku sfääri asemel välja kujunema üks avalik sfäär. Erikeelsete meediate käsitluste struktuur on muutunud küllalt sarnaseks ja vahendatakse pilti sellest, et eestlased ja mitte-eestlased elavad ühes ühiskonnas. Hoolimata venekeelse elanikkonna vähesest huvist Eestis ilmuva või eetrisse mineva venekeelse meedia vastu, tuleb rõhutada vähemusmeedia tähtsust ühiskonna stabiilse arengu seisukohalt. Nimelt peab nendel venekeelsetel elanikel, kes eesti keelt ei valda, olema võimalus soovi korral pöörduda kohaliku meedia poole ja saada sealt adekvaatset infot Eesti ühiskonnas toimuvast.